

ХАЗАРСКИ РЕЧНИК

Милорад Павић

Како ући у роман који нема један пут читања

Три књиге • три верзије • три времена • једна загонетка

КАКО ЋЕМО ЧИТАТИ ОВО ДЕЛО?

Хазарски речник је намерно направљен тако да се не чита као класичан роман. Зато ћемо прво направити јасан пут кроз причу, а тек онда тумачити сложену форму.

- прво: условна фабула – шта се у роману „догађа“ ако причу сложимо хронолошки;
- затим: три књиге – Црвена, Зелена и Жута – и њихове верзије хазарске полемике;
- потом: најважнији ликови у свакој књизи и њихове везе;
- на крају: шта значе три истине, снови, понављање ликова и активан читалац.

УСЛОВНА ФАБУЛА РОМАНА

најједноставније сложено

СРЕДЊИ ВЕК

Хазарски каган жели да протумачи сан и изабере веру. На двор долазе представници хришћанства, ислама и јудаизма. Свака традиција касније тврди да је баш њен представник победио.

XVII ВЕК

Три истраживача – Аврам Бранковић, Јусуф Масуди и Самуел Кoen – трагају за изгубљеним деловима приче о Хазарима. Њихове судбине спајају снови и потрага за речником.

XX ВЕК

На научном скупу у Цариграду 1982. поново се сусрећу истраживачи хазарског питања. Уместо коначног решења, догађају се убиства и нова мистерија.

Истина се тражи у сва три времена – али се никада не добија као једна, коначна и сигурна верзија.

ЈЕДНА ЗАГОНЕТКА – ТРИ ОДГОВОРА

ЦРВЕНА КЊИГА

хришћански извори

Победник: Константин
Филозоф (Ћирило)
Исход: Хазари
прихватају
хришћанство

ЗЕЛЕНА КЊИГА

исламски извори

Победник: Фараби Ибн
Кора
Исход: Хазари
прихватају ислам

ЖУТА КЊИГА

јеврејски извори

Победник: Исак
Сангари
Исход: Хазари
прихватају јудаизам

Ако три извора описују исти догађај различито – како утврђујемо шта је
„истина“?

КО СУ ХАЗАРИ?

- Историјски Хазари били су народ и држава на простору између Црног и Каспијског мора, нарочито значајни од VII до X века.
- О њиховом пореклу, вери и нестанку сачувани су различити и неједнаки извори.
- Павић полази од стварних историјских трагова, али их претвара у фикционалну мрежу легенди, докумената, снова и измишљених биографија.
- Зато у роману треба стално разликовати: историјску основу и Павићеву књижевну фантазију.

ЗАШТО СУ ПОГОДНИ ЗА ОВАЈ РОМАН?

Зато што је њихова прошлост делимично изгубљена. Тамо где нема једног потпуног извора, настају простор за тумачење, спор и причу.

Павић од историјске празнине прави роман.

ХАЗАРСКА ПОЛЕМИКА

Шта је покретач приче?

- Каган тражи тумачење сна и одговор на питање којој вери да се приклони.
- На двор долазе представници три монотеистичке религије.
- Они воде расправу – хазарску полемику.
- Свака од три књиге касније тврди да је њен представник био победник.

Зато полемика није само догађај – она је модел целог романа: исти предмет, више тумачења.

ТРИ ПРЕДСТАВНИКА

ХРИШЋАНСТВО
Константин Филозоф
(Ћирило)

ИСЛАМ
Фараби Ибн Кора

ЈУДАИЗАМ
Исак Сангари

ЦРВЕНА КЊИГА

ХРИШЋАНСКИ ИЗВОРИ О ХАЗАРСКОМ ПИТАЊУ

Пратимо хришћанску верзију полемике и ликове који
кроз векове трагају за Хазарима.

ШТА КАЖЕ ЦРВЕНА КЊИГА?

- Хазарски каган позива тумаче снова и представнике различитих вера.
- Хришћанску страну представља Константин Филозоф – Ћирило.
- Према хришћанским изворима, Ћирило у полемици надвладава противнике.
- Каган прихвата хришћанство, а значајну улогу у исходу има и принцеза Атех.
- Исту хришћанску нит касније настављају истраживачи који покушавају да реконструишу изгубљене хазарске изворе.

Важно: ово није „објективна“ верзија догађаја, већ једна од три конкурентске истине.

КЉУЧНИ ЛИКОВИ – СРЕДЊИ ВЕК

КОНСТАНТИН ФИЛОЗОФ – ЋИРИЛО

Хришћански учесник полемике. У Црвеној књизи он је победник расправе и носилац хришћанске верзије хазарског преобраћења.

ПРИНЦЕЗА АТЕХ

Појављује се у све три књиге, али свака традиција о њој прича другачије. У Црвеној књизи повезана је са хришћанском победом и мотивом опасних слова на капцима.

КАГАН

Владар који тражи тумачење сна и покреће полемику. Он је средиште око којег се сукобљавају три верзије истине.

МЕТОДИЈЕ

У хришћанском корпусу повезан са Ћирилом и традицијом о хазарској мисији.

АВРАМ БРАНКОВИЋ – ЧОВЕК КОЈИ СКЛАПА РЕЧНИК

АВРАМ БРАНКОВИЋ

- Живи у XVII веку; дипломата, ратник, полихистор и сакупљач хазарских извора.
- Покушава да састави хришћански део Хазарског речника и трага за друга два дела.
- Окружен је писарима и необичним помоћницима: Петкутин, Калина, Никон Севаст и Теоктист Никољски.
- У сновима је повезан са Самуелом Коеном: док је један будан, други живи његову јаву у сну.
- Његова смрт у ратном логору спаја Црвену, Зелену и Жуту књигу.

Бранковић представља човекову жељу да од расутих трагова направи целину.

ПЕТКУТИН, КАЛИНА, НИКОН СЕВАСТ И ТЕОКТИСТ

ПЕТКУТИН И КАЛИНА

Уметнута фантастична повест у Бранковићевој причи. Петкутин је створен као вештачки човек; прича покреће питања стварања, идентитета и границе између стварног и измишљеног.

НИКОН СЕВАСТ

Бранковићев писар и један од демонских ликова романа. Повезује писање, уништавање текста и фантастични слој дела.

ТЕОКТИСТ НИКОЉСКИ

Писар који памти изгубљене делове речника. Његова исповест у Апендиксу објашњава како су различити материјали стигли до штампара Даубмануса.

ЦРВЕНА КЊИГА – ФАБУЛАРНА НИТ

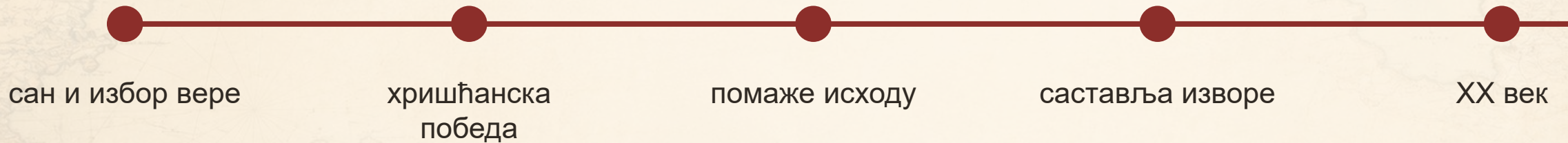
КАГАН

ЋИРИЛО

ATEX

БРАНКОВИЋ

ИСАЈЛО СУК

Црвена књига повезује средњовековну хришћанску верзију полемике са каснијим покушајима да се та верзија реконструише.

ПРОВЕРА – ЦРВЕНА КЊИГА

Ко је хришћански представник у хазарској полемици?

Константин Филозоф – Ћирило.

Ко у XVII веку покушава да сакупи хришћанске изворе о Хазарима?

Аврам Бранковић.

ПИТАЊЕ: Зашто је принцеза Атех важна?

Она се појављује у све три књиге и свака традиција је другачије тумачи; зато је један од најбољих примера вишеструке истине у роману.

ЗЕЛЕНА КЊИГА

ИСЛАМСКИ ИЗВОРИ О ХАЗАРСКОМ ПИТАЊУ

Овај пут исту загонетку посматрамо из исламске традиције.

ШТА КАЖЕ ЗЕЛЕНА КЊИГА?

- Исламску страну у хазарској полемици представља Фараби Ибн Кора.
- Према исламским изворима, његово тумачење надвладава противнике.
- Каган прихвата ислам; и у овој верзији принцеа Атех има важну улогу.
- Зелена књига затим прати исламске истраживаче и ловце на снове који покушавају да открију недостајуће делове хазарске приче.
- Најважнији лик XVII века је Јусуф Масуди, а XX века др Абу Кабир Муавија.

Иста полемика, други победник – управо ту ученици треба да осете Павићеву намерну несигурност.

ЈУСУФ МАСУДИ – ЛОВАЦ НА СНОВЕ

- Живи у XVII веку и припада исламској линији романа.
- Од музике и обичног живота окреће се трагању за сновима.
- Његов циљ је да преко туђих снова дође до изгубљене истине о Хазарима.
- Прати Самуела Коена кроз снове Аврама Бранковића и постаје Бранковићев слуга како би остао близу тог „сна“.
- Он је посредник између Црвене и Жуте књиге – човек који буквално прати везу између њих.

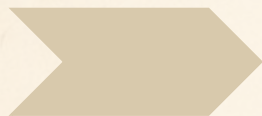
МАСУДИ = човек који покушава да чита туђе снове као што читалац чита одреднице речника.

ТРИ ЧОВЕКА – ЈЕДНА ПОТРАГА

**АВРАМ
БРАНКОВИЋ**

Црвена књига

**ЈУСУФ
МАСУДИ**

Зелена књига

САМУЕЛ КОЕН

Жута књига

Бранковић и Коен су повезани сновима; Масуди прати ту везу. Сусрет њихових судбина у ратном логору један је од кључних тренутака романа.

ДР АБУ КАБИР МУАВИЈА – XX ВЕК

- Научник који у XX веку наставља истраживање хазарског питања.
- Долази на научни скуп у Цариграду 1982. године.
- Његова судбина укршта се са др Исајлом Суком и др Доротом Шулц.
- Током скупа бива убијен; истрага не доноси једноставан одговор него нову мрежу сумњи.
- Тако се показује да ни савремена наука не успева да затвори хазарску причу једном коначном истином.

АБУ КАБИР МУАВИЈА

ПРОВЕРА – ЗЕЛЕНА КЊИГА

Ко је исламски представник у хазарској полемици?

Фараби Ибн Кора.

Ко је најважнији ловац на снове у XVII веку?

Јусуф Масуди.

Зашто је Масуди важан за целу структуру романа?

Зато што преко снова повезује Аврама Бранковића и Самуела Коена, па тако спаја три књиге.

ЖУТА КЊИГА

ЈЕВРЕЈСКИ ИЗВОРИ О ХАЗАРСКОМ ПИТАЊУ

Трећа верзија истог догађаја – јеврејска традиција и њени истраживачи.

ШТА КАЖЕ ЖУТА КЊИГА?

- Јеврејски представник у хазарској полемици је Исак Сангари.
- Према јеврејским изворима, управо он најуспешније тумачи каганов сан и побеђује у расправи.
- Хазари прихватају јудаизам; и овде се принцеза Атех појављује у сопственој, другачијој верзији.
- У XVII веку најважнији трагалац је дубровачки Јеврејин Самуел Коен.
- У XX веку јеврејску линију наставља др Дорота Шулц.

Исти догађај се поново „преписује“ из друге перспективе.

САМУЕЛ КОЕН – ЧОВЕК КОЈИ САЊА БРАНКОВИЋА

САМУЕЛ КОЕН

- Дубровачки Јеврејин из XVII века, опседнут хазарским питањем.
- Трага за хришћанским и исламским изворима који недостају његовој верзији речника.
- Посебно је повезан са Аврамом Бранковићем: њихови сан и јава огледају се једно у другом.
- Када Бранковић страда, Коен пада у дубок сан – тада Масуди прати сан до крајње границе.
- Коенов лик показује да различите традиције нису изоловане: једна без друге не могу да саставе целину.

КЉУЧНА ВЕЗА: БРАНКОВИЋ ↔ КОЕН, сан ↔ јава, једна књига ↔ друга књига.

ДР ДОРОТА ШУЛЦ – XX ВЕК

- Професорка словенских језика у Јерусалиму и истраживачица хазарског питања.
- Долази на научни скуп у Цариграду 1982. године.
- Повезује савремену научну истрагу са старом причом о Ћирилу и хазарској мисији.
- После убиства на скупу постаје централна фигура истраге и оптужбе.
- Њена прича показује да се у роману истина не губи само у далекој прошлости – она је неухватљива и у савременом свету.

ДР ДОРОТА ШУЛЦ

ПРОВЕРА – ЖУТА КЊИГА

Ко је јеврејски представник у хазарској полемици?

Исак Сангари.

Ко је централни јеврејски трагалац у XVII веку?

Самуел Коен.

Са ким је Коен најнеобичније повезан?

Са Аврамом Бранковићем: њих двојица се сусрећу преко сна и јаве, а Масуди ту везу прати.

ГДЕ СЕ ТРИ КЊИГЕ СУСРЕЋУ?

Не у једном „тачном“ одговору, већ у истим именима, мотивима и догађајима који се понављају у различитим верзијама.

СРЕДЊИ ВЕК

три победника полемике

XVII ВЕК

Бранковић – Масуди – Коен

XX ВЕК

Сук – Муавија – Шулц

Сваки век поново покушава да реши исту загонетку.

ТРИ КЊИГЕ – ПРЕГЛЕД

КЊИГА	ЦРВЕНА	ЗЕЛЕНА	ЖУТА
ТРАДИЦИЈА	хришћанска	исламска	јеврејска
ПОЛЕМИКА	Ћирило	Ибн Кора	Исак Сангари
XVII ВЕК	Аврам Бранковић	Јусуф Масуди	Самуел Коен
XX ВЕК	др Исајло Сук	др Абу Кабир Муавија	др Дорота Шулц

ТРИ ВРЕМЕНА – ИСТА ПОТРЕБА

СРЕДЊИ ВЕК

Која је вера истинита?

полемика и преобраћење

XVII ВЕК

Који су извори истинити?

состављање речника

XX ВЕК

Може ли наука решити спор?

истраживање и нова мистерија

Понављање није случајно: Павић показује да човек у сваком времену поново тражи целину – и поново наилази на непотпуне знакове.

ШТА СУ ЛОВЦИ НА СНОВЕ?

У Павићевом свету сан није само приватна слика у глави.

- сан може повезати две особе које се не познају;
- један човек може у сну пратити јаву другог;
- ловци на снове трагају за таквим везама и покушавају да из њих „читају“ скривену целину;
- Масуди је најважнији пример: он прати Коена кроз Бранковићеве снове.

НАЈЛАКШЕ ОБЈАШЊЕЊЕ

Ловац на снове ради оно што ради читалац Хазарског речника:

повезује расуте знакове и покушава да од њих направи смисао.

ПРИНЦЕЗА АТЕХ – ЛИК У ТРИ ВЕРЗИЈЕ

ЦРВЕНА

Атех је везана за исход хришћанске верзије и мотив опасних слова/знакова који могу бити смртоносни.

ЗЕЛЕНА

Атех се повезује са ловцима на снове, трајањем у времену и могућношћу да један лик преживи као сан или запис.

ЖУТА

Атех је повезана са губитком језика, памћењем речи и папагајем који чува остатке изгубљеног говора.

Није питање која је Атех „права“, него шта нам различите Атех говоре о памћењу, језику и тумачењу.

ДАУБМАНУСОВ РЕЧНИК – КЊИГА У КЊИЗИ

- Роман се представља као реконструисано издање старог Хазарског речника који је штампао Јоханес Даубманус у XVII веку.
- Према фикцији романа, прво издање било је уништено, а око њега се гради легенда о опасним примерцима, отрову и сребрној брави.
- Овај поступак ствара утисак да читамо прави документ, а не роман.
- Павић намерно меша научни тон, библиографске податке, легенду и фантастику – тако читалац стално проверава шта је „извор“, а шта прича.

Форма речника није украс: она нас приморава да сами бирамо редослед и сами састављамо смисао.

КАКО ЈЕ КЊИГА САСТАВЉЕНА?

ПРЕТХОДНЕ НАПОМЕНЕ

објашњавају фиктивну историју речника и начин читања

ЦРВЕНА, ЗЕЛЕНА, ЖУТА КЊИГА

три речника, три извора, три верзије хазарског питања

АПЕНДИКС I И II

додаци који проширују причу и откривају нове слојеве

ЗАВРШНА НАПОМЕНА

још једно померање границе између романа и документа

ПОПИС ОДРЕДНИЦА

мрежа појмова кроз коју читалац сам бира пут

Тако се роман понаша као научни приручник – али је све време књижевна игра.

МУШКИ И ЖЕНСКИ ПРИМЕРАК

Павић је роман објавио у две варијанте: као мушки и као женски примерак.

- разлика је мала, али намерно важна;
- читалац не добија један непроменљив текст;
- и сама књига постоји као варијанта;
- форма дела показује исто што и прича: истина зависи од верзије коју држимо у рукама.

**МУШКИ
ПРИМЕРАК**

**ЖЕНСКИ
ПРИМЕРАК**

Једна књига – две варијанте читања.

ПОНОВЉЕНИ ЛИКОВИ И ЗНАКОВИ КРОЗ ВЕКОВЕ

- Павић често понавља исте особине у различитим временима: хромост, два палца, везу са музиком, сликарством, сновима или необичним телесним знаковима.
- Зато Ван дер Спакови у XX веку нису само споредна бизарност, већ одјек старијих, демонских и фантастичних ликова из XVII века.
- Таква понављања показују да се прошлост не завршава: она се враћа као знак, сан, тело, болест, предмет или случајност.
- Ученицима је најважније да препознају принцип: исте шифре путују кроз три времена.

Роман не тражи да памтимо све детаље, него да уочимо како се детаљи понављају и повезују.

ШТА СЕ ДОГАЂА У ЦАРИГРАДУ 1982?

- 1 У хотелу Кингстон у Цариграду сусрећу се истраживачи различитих линија хазарског питања.
- 2 Дорота долази с намером да убије Муавију, али после разговора и добијених одломака Ћирилових „Хазарских беседа“ одустаје и оставља пиштољ.
- 3 У Суковој соби затиче Сука мртвог, задављеног јастуком; убрзо је Муавија убијен Доротиним пиштољем.
- 4 Конобарица Вирџинија Атех сведочи да је дечак Ван дер Спак узео пиштољ, али њено сведочење није прихваћено.
- 5 Дорота постаје оптужена; уместо коначног решења, сведочења и фантастичне паралеле отварају нову загонетку.

ЗАШТО НЕМА ЈЕДНОГ РЕДОСЛЕДА ЧИТАЊА?

Павић жели да читалац престане да буде само неко ко прати причу од прве до последње странице.

- одреднице се могу читати различитим редом;
- исти појам може се тражити у више књига;
- читалац повезује личности, векове, снове и варијанте догађаја;
- сваки пут када изабере други пут, нагласак приче се мења;
- зато је читалац сарадник у стварању значења, а не пасивни прималац готове фабуле.

АКО ВАМ ЈЕ ДЕЛО ТЕШКО – ЗАПАМТИТЕ ОВО

1. Каган покреће полемику јер тражи тумачење сна и веру.
2. Три књиге дају три различита победника и три различите истине.
3. У XVII веку Бранковић, Масуди и Коен трагају за изгубљеним деловима приче.
4. Снови повезују ликове и књиге.
5. У XX веку научници поново покушавају да реше исто питање – и поново не успевају потпуно.
6. Главна тема није „ко је стварно победио“, већ како настаје истина када имамо више непотпуних извора.

ЗАВРШНА ПИТАЊА И ОЧЕКИВАНИ ОДГОВОРИ

Зашто је роман подељен на три књиге?

Зато што хришћанска, исламска и јеврејска традиција дају различите верзије истог хазарског питања.

Шта повезује три временска слоја?

Иста потреба да се од расутих трагова састави целина: вера у средњем веку, извори у XVII веку, научно знање у XX веку.

Која је најважнија порука форме романа?

Истина није готова и једноставна; читалац мора да пореди, сумња, повезује и сам изграђује смисао.

ХАЗАРСКИ РЕЧНИК

није књига у којој треба пронаћи један одговор,
него књига која нас учи како да читамо више одговора
истовремено.

Шта се губи, а шта добија када један догађај постоји у више прича?